

Allans Kaart van Europa uit 1877

Het monster van Frankenstein onder de wandkaarten

In een Fries landhuis hangt een gigantische wandkaart van Europa uit 1877. De eigenaar heeft er geen plaats meer voor. Het is geen cartografisch hoogstandje en hij verkeert in een beroerde staat. Maar het zou weleens het enige overgebleven exemplaar kunnen zijn. Is deze ‘monsterkaart’ nog te redden?

Het lijkt een routineklus. Iemand uit Friesland heeft geen ruimte meer voor een oude wandkaart van Europa en vraagt mij er eens naar te kijken. Dat op het opgegeven adres een oud landhuis staat, doorbreekt de routine. Eenmaal oog in oog met de wandkaart valt er aan inkoop niet meer te denken. De schrikbarende grote kaart beheerst heel de royale en hoge hoekkamer. Zulke lange, dikke en zware stokken heb ik bij een wandkaart nog nooit gezien. En door de zeer slechte staat ziet hij er bijna weerzinwekkend uit. Ik maak snel een paar foto's en loop daarna opgelucht weer naar buiten.

Dr. Frankenstein:

Begone! Relieve me from the sight of your detested form!

Schrikbarend groot

Waarom heeft de maker, Francis Allan (1826-1908), deze *Kaart van Europa* opgescheept met zulke onhandelbaar grote afmetingen? Hij bestaat uit zestien royale kaartbladen die samen maar liefst 255 cm hoog en 310 cm breed zijn (bijna 8 m², schaal 1:1.600.000). Bij andere uitgevers zijn de

grootste wandkaarten van Europa altijd zo'n 175 cm hoog en 200 cm breed (3,5 m², schaal 1:3.000.000). De loopbaan van Allan biedt geen aanknopingspunten die deze buitensporige afmetingen zouden kunnen verklaren: eerst zee-man, vervolgens schoolhoofd en onderwijzer in de zeevaartkunde in Marken en ten slotte leraar aan de Rijksskweekschool in Haarlem. De veel-

Portret van F. Allan afkomstig uit zijn overlijdensbericht in *Eigen Haard* (1908).

zijdige Allan beschikte over een zeer productieve pen. Vanaf 1854 verschenen er van hem in rap tempo aardrijkskundige leerboeken, beschrijvingen van eilanden en steden (nog steeds populair gezien de recente herdrukken), vier schoolwandkaarten, wandel- en oorlogskaarten, een biografie, kinderboekjes en novellen. De boekpublicaties, vaak uitgevoerd met priegelige(!) kaartjes van de auteur zelf, zijn van wisselend niveau en bieden ook geen verklaring voor de afmetingen van de reuzenkaart. De oplossing van het raadsel zit in de subtitel van de kaart: *Ingericht voor onderwijs, handel en nijverheid*. Maar een schoolwandkaart (met afstandswerking) en een kantoorwandkaart (met veel kaartgegevens) kun je niet ongestraft combineren, ook al was dat in 1877 veel kaartenmakers nog niet duidelijk. Allan heeft tevergeefs geprobeerd de talrijke details op een afstand leesbaar te maken door eenvoudigweg het formaat van de kaart te vergroten. Maar voor afstandswerking is zelfs deze monsterkaart nog te klein.

Dr. Frankenstein:

I resolved to make the being of a gigantic stature.

Weerzinwekkende uitstraling

De slechte staat waarin de wandkaart verkeert, is Allan niet aan te rekenen. Dat is de schuld van 135 jaar blootstelling aan licht, lucht, rook, vuil, vocht en – bij gebruik in het onderwijs – schoolkinderen. Deze kaart draagt de sporen daarvan als littekens met zich mee: scheuren bij de stokken, grote randscheuren, naadbreuken op de verticale plaknaden van overlappende kaart-

bladen, honderden kreuken, vervorming, verbruining van papier en vernis, papierdegradatie en -fragmentatie en oude reparaties zoals lijmresten en een te hoge montage van de kaart in de bovenste stok. Vrijwel alle wandkaarten van vóór 1900 ondergingen een vergelijkbaar lot en zijn opgebruikt en weggegooid. Slechts door *benign neglect* in een Fries landhuis is de *Kaart van Europa* de 20^e eeuw doorgekomen. Maar ook dit vluchttoord is niet veilig meer.

Dr. Frankenstein:

It's unearthly ugliness rendered it almost too horrible for human eyes.

In de bijbehorende prospectus van de Haarlemse uitgever H.M. van Dorp wordt gesproken van 'grote duidelijkheid en nauwkeurige bewerking' en 'het gunstig succes, dat aan de kaarten van den heer F. Allan ten deel valt'. Een onpartijdiger beoordeling is te vinden in *De Schoolbode* van 1877, in een uitgebreide recensie geschreven door een nieuwe ster aan het aardrijkskundig firmament, P.R. Bos. Het stuk heeft de onheilspellende titel 'Achteruitgang'. Bos moest niets hebben van het tweeslachtige kaartontwerp: 'Zou iemand, belast met de opleiding van onderwijzers, nu nog niet weten, dat eene wandkaart voor 't onderwijs niet gelijk dienst kan doen als kantoorkaart?' En hij vervolgt: 'Voor 't onderwijs is ze niet te gebruiken omdat ze te veel bevat. Voor den handel en de nijverheid deugt ze niet, omdat ze op verre na niet genoeg geeft.' Ook van de kaarttekening laat Bos niet veel heel. De maker van de *Bosatlas* wordt vaak bescheiden en

beminnelijk genoemd, maar in deze recensie toont Bos ook een sarcastische kant met uitspraken als: 'De Nederlandsche Waddeneilanden zijn weinig officieel met vier vermeerderd'; 'Het Scandinavisch bergland heeft een tot dusver ongekend voorkomen'; 'De duidelijkheid ziet zeker op de namen der zeeën, die met onnoodig dikke letters zijn aangegeven'. Bos houdt lithografen van de drukkerij, 'het gunstig bekende atelier van L. van Leer & Co. in Haarlem' (aldus het prospectus), verantwoordelijk voor veel van de fouten in de kaarttekening. 'Zoo erg als hier zag ik het nooit.' En ten slotte velst Bos zijn eindoordeel: 'De toenemende belangstelling in de aardrijkskunde wordt een slag in 't aangezicht gegeven. Het is daarom plicht zulk een product zijne plaats aan te wijzen.' Het is niet verwonderlijk dat Allan en Van Dorp hierna gestopt zijn met het publiceren van wandkaarten.

FOTO: S. LOWE/BRINK

Europa' [dat laatste klopt, LB], 'zoo'n kaart zou vroeger bij Covens zeker f150 gekost hebben', 'zeer geschikt voor school, huisgezin, kantoor, fabriek, magazijn, sociëteit, koffiehuis, hotel, wachtkamer, enz. enz.', en 'wie er dus van profiteren wil moet zich haasten, anders zijn ze weg'. Zo'n kaart liep het echter niet, want dezelfde advertentie bleef nog vier jaar lang in kranten opduiken. De rampzalig slechte verkoop en de tand des tijds hebben tot gevolg gehad dat Allans kaart onvindbaar is geworden. Het Friese exemplaar zou weleens – zeker in opgeplakte uitvoering – de allerlaatste kunnen zijn.

Monster van Frankenstein:

But am I not alone, miserably alone?

Reddende engel

Dat van elke kaart – of algemener van elk stukje cultureel erfgoed – een exemplaar bewaard moet blijven, is geen wet van Meden en Perzen. Het hangt af van de kwaliteit, het historisch en cultureel belang en de restauratiekosten. Maar ik zou het betreuren als Allans kaart verdwijnt in de nevelen der geschiedenis. Ondanks de eerste ongunstige indruk heb ik een zwak gekregen voor deze kwetsbare, meelijwekkende en onbeholpen grote wandkaart. Natuurlijk: hij is lastig te bewaren, er zijn geen aanschafkosten maar wel aanzienlijke restauratiekosten, cartografisch gezien rammelt er van alles aan, Allan was geen beroemdheid en er is nog relatief weinig interesse voor 19^e-eeuwse (school)cartografie. Maar misschien is er een reddende engel die daar overheen kan stappen? Deze gelieve zich te melden via info@wereldaandewand.nl.

Monster van Frankenstein:

Have I not suffered enough, that you seek to increase my misery? Remember, that I am thy creature.

De citaten zijn afkomstig uit de derde editie (1831) van Mary Shelleys *Frankenstein*.

Linkerboven- en linkerbenedenhoek van Allans Kaart van Europa.

Dr. Frankenstein:

I recovered only to overwhelm the creature with words expressive of furious detestation and contempt.

Twee gulden en vijftig centen

De *Kaart van Europa* was niet alleen uitzonderlijk groot, maar ook uitzonderlijk fors geprijsd. Uitgever Van Dorp bood de 16 losse bladen in 1877 aan voor 16 gulden. Gemonteerd als wandkaart zal hij zo'n 30 gulden gekost hebben. Bestaande schoolwandkaarten van Europa waren veel gunstiger geprijsd (losse bladen 4 à 9 gulden, opgeplakt 10 à 18 gulden), zodat maar heel weinig scholen Allans kaart hebben aangeschaft. Al na drie jaar, in 1880, verkocht Van Dorp de voorraad voor een habbekrats aan de Gebroeders Koster in Amsterdam. Die vroegen voor de 16 bladen nog maar 2,50 gulden en prezen ze in krantenadvertenties aan als 'de beste, de mooiste, de duidelijkste en de grootste kaart van